

A LELKI EGYENSÚLY A „LÉLEK TEHETSÉGEINEK” TÜKRÉBEN

„Maga az ember nem egyéb, mint összhang – teste és lelke szempontjából egyaránt” (Id. Pukánszky – Németh, 1996, 182). Nagy pedagógusunk, Comenius gondolata napjainkban is értékes iránymutatóul szolgál a lelki egészség keresése és megismerése szempontjából. „Szorgalmazta, hogy a lélek és a test gondozása, az ész és az érzelmvilág, a tudomány és hit követelményeinek kielégítése harmonikusan érvényesüljön az ifjú generáció felkészítésében” (Id: R. Várkonyi, 2011, 23). A belső egyensúly, a harmónia, a „jól csiszolt lélek” (Id. Lehoczky, 2021, 17) formálása olyan erőforrást nyújt, amelynek a legjobb képességeink kibontakoztatásában is kiemelt szerepe van.

Jelen írásunkban Comeniusnak a „lelki tehetségekre” (Comenius, 1930 [1650], 1) vonatkozó elgondolásait tekintjük át abból a szempontból, hogy hogyan nyújtanak segítséget az egyén és nevelői számára a lelki erőforrások és a belső egyensúly megalapozásában. A kutatást a Károli Református Egyetem Pedagógiai Karának *Hitéleti képzések és a tehetséggondozás fejlesztése* című pályázata támogatja.

A TEHETSÉGRŐL COMENIUS NYOMÁN

Comenius munkássága a 17. században a gyermekek nevelhetőségéhez kapcsolódó nézetekkel szoros összhangban áll, egyúttal meg is erősíti Locke nézetét. Az általános képzésről szóló *Pampaedia* c. művében kiemeli: „mi helyt a kisgyermekben valami a természet készítésére elkezdi kibontakozni, azt rögtön kezdjük el irányítani és alakítani” (Id: Vitéz, 2019, 10). A képezhetőség szempontja áll középpontjában a tehetségről megfogalmazott nézeteinek is, amelyet mai szóhasználatunkkal inkább *műveltségként* határozhatunk meg. A műveltség növelése a fokozatos, mindenre kiterjedő képzés során „a külső és a belső világ” (Id: Vitéz, 2019, 10) megismerésével valósulhat meg.

A műveltség növelésén keresztül a *tehetség* Comenius nézeteiben „nemzeti kincs” (Id: R. Várkonyi, 2011, 24): „a lelkünknek vele született erejét jelenti, amely által emberek vagyunk” (Id: Vitéz, 2019, 11). Emberségünk így a teremtett világ rendjének megismerésével és követésével válhat teljessé, egyúttal hozzásegít legjobb választásaink megtételéhez s azokon keresztül képességeink, belső erőforrásaink kibontakoztatásához. A nevelők a teremtett világban helyünk megtalálásával, annak rendje tudatos megélésének segítségével nagyban hozzájárulnak a tapasztalatok lelki támasszá válásához, s az egyéni készségtár minőségi formálásához.

A tehetséggondozás comeniusi szellemiségében a református hivatás-etika alapjai is kifejeződnek: mindannyian magunkban hordozzuk a tehetség forrását. Mindenki a saját maga tehetsége szerint tud kibontakozni, és köteles is tökéletesedni, hisz „minden velünk született képesség fejleszthető” (Vitéz, 2019, 11–12).

A kibontakozásnak pedig közvetlen meghatározója az elkötelezettség: Comenius nyomán az emberre rótt feladatok teljesítése szorgalommal, fáradozással, mély erkölcsi felismerésből és etikai döntésből eredően valósítható meg (Vitéz, 2019, 13). A kitartás értékes segítségül szolgál küldetéseinkben, kívülről kapott és saját magunkban kirajzolódó célok, elhívások útján való előrehaladásban. Fontos, hogy a nevelők ezt a lelki erőforrást megerősítsék, ehhez türelmes elmélyülésre bíztassák növendékeiket.

„Mindannyian a létezésünk központi értelmének megtalálása felé igyekszünk, keressük személyes életünk, közösségünk, embervoltunk legmagasabb értelmét” (Bagdy, 2022, 41). Amennyiben lelki biztonságra támaszkodhatunk, az segítséget nyújt a jó értékek és a reménység megerősítésében, s általa a szenvedés, a megpróbáltatások is elviselhetőbbek, értelmet nyerhetnek. A megtartó erő az Istenbe vetett szilárd hit, az Ő szeretetére való támaszkodás, amely megtartó hitre, a Biblia szavának mély ismeretére és követésére fontos eljutnia nevelők és gyermekek számára egyaránt. „Az imádság ... [egyúttal] az alázat, az odaadás és a reménység eszköze” (Szenczi, 2012, 47), általuk további értékes lelki erőforrásaink gyarapodhatnak.

A „LÉLEK TEHETSÉGEI”

Comenius 1650 őszén Sárospatakra érkezve, beköszöntő beszédében fejtette ki a „lelki tehetségekről” szóló nézeteit: „A 'lelki tehetség' ... minket arra képesít, hogy minden dolgot megértsünk, a megértettekből a jobbakat kiválasszuk, a kiválasztottakat serényen kövessük s elérjük, végre az elérteteket tetszés szerint uralmunk alá hajtsuk s azokat élvezzük, s ezáltal minket, fiait, mindent világosan értő, mindent szentül akaró, mindent hatalmasan végrehajtó, mindent dicsőségesen uraló Istenhez való legközelebbi hasonlatosságra alkalmassá tesz.” (Comenius, 1930 [1650], 3)

Képességeink minél magasabb szintű fejlesztése tehát közvetlenül összefonódik a teremtett világ megismerésének és a megélt tapasztalatok minél magasabb szintű feldolgozásának szerepével. Ezáltal magunk is teremtvé, alkotóvá válhatunk, s elérkezhetünk ismereteink gyakorlati alkalmazásához (Vitéz, 2019, 12), ami ugyancsak értéket jelent a nevelés folyamatában.

Comenius a lelki tehetségnek következő összetevőit határozza meg (Comenius, 1930 [1650], 3):

– ész: „minden dolog tükré”, ítélőképesség-megítélés és emlékezet – szerve: agy;

- akarat: „minden dolog bírója”, az ember számára tetsző dolgok választója – szerve: szív;
- cselekvés: mozgató erő, végrehajtó és alkotó, a szorgalom kifejezője – szerve: kéz;
- beszéd: „tolmács”, közvetítő emberek között, „megbíráló és színező” – szerve: nyelv.

A „lélek tehetségei” magukban foglalják tehát a teremtett világ megismerését, értékeinek hasznosítását, tevékeny alkotásba való szorgalmas fordítását. Ugyancsak lényeges meghatározója a társakkal való megosztás szerepe, egyúttal a képességek kibontakoztatása csak az érzelmek megélésével, a jó értékek mellett kitartó akarat által válhat teljessé. E komplexitáson keresztül lehet az egyén képes arra, hogy „bármely dolgot az ő hasznára alkalmassá tegye, ... és azt úgy hozza összhangba, úgy finomítja, csiszolja, ékesíti, hogy az az ő céljaira alkalmas lesz s tevékenységében magát a lehető leghasználhatóbbnak mutatja” (Comenius, 1930 [1650], 4). A nevelők számára mindezzel megerősíti, hogy a gyermekek legjobb képességeinek kibontakoztatása során értelmi, érzelmi, valamint társas készségeik fejlesztésének egyaránt fontos szerepe van.

A lelki egyensúly irányában is figyelemmel lévő tehetséggondozó programok Comenius nyomán a „lélek tehetségeit” megsegíthetik, többek között a következőképpen:

- az „ész” vonatkozásában:

a teremtett világ irányában való elmélyült figyelem fejlesztése, különböző csatornához kapcsolódó információk feldolgozása során értékek-tanulságok kiemelése, érdeklődési területek mentén további kutatási kérdések megfogalmazása és kapcsolódó információtartalmának feltárása;

- az „akarat” vonatkozásában:

ráhangelődés a személyes érdeklődés és lelki érintődés által kiválasztott gondolati tartalmakra, kitartás és további elmélyülés fejlesztése az elköteleződés mentén, érzelmi kötődés a fontossággal bíró tartalmak irányában, azok értékeinek kiemelése, az egyén számára meghatározó üzeneteinek személyes tudatosítása, személyes választások és elköteleződések tudatosítása;

- a „cselekvés” vonatkozásában:

egyéni gondolatok megformálásának fejlesztése különböző csatornák mozgósításával és eszközök bevonásával, kreatív ötletek szabad kifejezésének támogatása, divergens gondolkodás és tematikai gazdagítás, rugalmasság fejlesztése, alkotásba fordítása;

- a „beszéd” vonatkozásában:

egyéni gondolatok megfogalmazásának és megosztásának fejlesztése, fejlesztés a szavak mint belső tapasztalatok megragadásának és formálásának lehetőségei mentén, bizalmi légkör támogatása az önkifejezés serkentéséhez, közösségtétel közös alkotáson keresztül és kapcsolódó élménymegosztás támogatása.

Comenius gondolatrendszere alapján összességében megerősíthető: mindenkinben megtalálható tehát a tehetség forrása, s mindenki a saját maga tehetsége szerint tud kibontakozni (Vitéz, 2019, 11–12). A nevelőknek így leginkább abban

szükséges segíteni ezt az utat, hogy a személyes információfeldolgozó eszköztárnak legtöbb egyéni értékét engedjék kifejeződni.

COMENIUS ÉS A TEHETSÉGEK KIBONTAKOZÁSÁNAK TOVÁBBI LELKI MEGHATÁROZÓI

„Senkit sem lehet művelté tenni művelés, azaz képzés nélkül, azaz szorgalmas tanulás és gond nélkül. ... tehát a tehetségnek, elmének, akaratnak, kéznek, nyelvnek tökéletesítését, hogy ezek közül mindegyik helyesen kicsiszolva ragyogjon és saját tisztére alkalmas legyen, hatalmunkba adta s kötelességünké tette a bölcs építő. ... [hogy] igazán 'emberek'-nek neveztessünk.” (Comenius, 1930 [1650], 8)

Comenius értékszemlélete és a „lélek tehetségeire” vonatkozó elmélete összefüggésbe állítható többek között Gardner képességekről, tehetségről szóló gondolataival is, felhívva a figyelmet arra, hogy a lelki egyensúly megtapasztalásához minden területre egyaránt szükség van, mindenkinek a saját módján fontos fejlődni ezekben (Vitéz, 2019). Az egyén kibontakozását meghatározza információfeldolgozásának módja nyelvi, zenei, matematikai-logikai, vizuális-téri, testi-mozgásos, természeti, szociális-interperszonális, illetve intraperszonális területeken, tapasztalatainak, belső élményeinek, érzéseinek, valamint társas kapcsolatainak megélése egyaránt.

Ha a nevelők figyelembe veszik a személyes sajátosságokat, s az átadandó tartalmakat az egyénre hangolva közvetítik, azzal hatékonyabbá válhat az átadás, s mélyebbé az üzenet belsővé válása. Ehhez a tanítás-tanulás folyamatában Gardner a következő további tényezők szerepét látja lényegesnek (Szászi, 2012):

- motiválás: a diákok aktivitásának támogatása, mely az érdeklődés felkeltését, a személyes kapcsolódást, a belső gondolatok megfogalmazását is szolgálja;
- ismeretlen információk megértésének előkészítése: a diákok által még nem ismert tartalmak elsajátítását segítheti a kapcsolódó, már ismert gondolataik előhívása, ami az egyén számára meghatározó képességtérület aktivizálásával még személyesebbé tehető;
- a tananyag tartalmának sokoldalú közvetítése: az üzenet központi gondolatai hatékonyabban válnak belsővé a diákok számára, ha többféle információfeldolgozó csatorna mozgósításával kerülnek átadásra.

„Az ember alkotva válik alkotóvá, s a gyakorlat mindenki számára a legjobb mester.” (Subosits – Göllész, 1992, 184) Az egyéni tehetség is leginkább akkor mutatkozik meg, ha feladathelyzetbe kerül, ha belső hajtóereje tárgyat, célt talál. „Szükséges tehát, hogy minden tehetség minden oldalról műveltsék, hogy aki embernek született, tanuljon meg embert mutatni.” (Comenius, 1930 [1650], 9) Ha megvizsgáljuk a művelés mint a tehetség kibontakoztatásának lelki útját, Comenius gondolataiban további meghatározókra találhatunk a lelki egyensúlyhoz kapcsolódóan.

A „lélek tehetségei” nemcsak aktivitásban, szorgalmas helytállással, alkotások által mutatkoznak meg, hanem csendben, az elmélyülés mentén is: „ha hallgatni kell, a hallgatásban is annyira okos és ügyes, mértéket tud tartani, hogy még a hallgatásából is tudsz tanulni valamit. ... ha [pedig] valamikor emberi társaságon kívül kell élnie, soha sincs kevésbé egyedül, mint mikor egyedül van, mert tele van jó gondolatokkal.” (Comenius, 1930 [1650], 4) Ha engedjük a csendességet, azzal további elmélyülésre is lehetőséget adunk, ami az egyéni gondolatok mentén való újabb összefüggések találását is megsegítheti.

Nehezebb élethelyzetekben való helytállás során is segít, ha megállhatunk és belső rezdüléseinkre figyelhetünk: „térj vissza, ahonnan jöttél, a szíved hajlékába és zárd be az ajtót magad mögött” (Comenius, 1990 [1623], 161). „A világ útvesztőjében”... „a szív paradicsoma” lehet a legjobb iránymutató, a megértés forrása (Rohály, 2004, 110). Az értelem erejének a szív egyszerű, bensőséges hitével kell társulnia ahhoz, hogy az ember kezébe vehesse sorsa irányítását, s a legjobb útirány mentén haladhasson előre.

A lelki egyensúly megtapasztalása, a kitartás a jövő felé vezető úton minden kibontakozásnak fontos meghatározója. Mindez Comenius nyomán az érzelmi egyensúly vonatkozásában is megragadható: „Jó és balsorsban úgy forgolódik, hogy ... ismeri a dolgok különbségét s a hasznost a haszontalantól meg tudja különböztetni. Kívánsága szerint folynak a dolgok? Nem ragadtatja el magát, nem fuvalkodik fel, nem lesz döllyfős. Szomorú helyzetbe kerül? Ugyanaz marad: nem merül el, nem esik össze, nem adja fel a reményt. ... aki okos, minden haszonhoz és kárhoz alkalmazkodik.” (Comenius, 1930 [1650], 4)

Az érzelmi egyensúly megtapasztalása stabilitást, a lelki biztonság élményét nyújtja, a rendet tükrözi életünkben. A nevelőknek fontos szerepe van mindezek megerősítésében, esetleges nehézség esetén a reménység támogatásában. A tehetségek kibontakozásának útja szintén magában hordozhat akadályokat, megterhelő szakaszokat, amelyeken a nevelők szerepe a lelki erőforrások támogatásával fokozottan szükségessé válik. A reménység egyfajta „megújuló bizakodás”, „a remény mint kreatív képesség ... perspektívahordozó” (Bagdy, 2022, 26): a jelen és a jövő között segít egyensúlyban maradni és célba érni, ahhoz utat találni és kitartani rajta elkötelezetten.

Comenius szerint is minden „szép munkával” nehézség van összekötve, s ha mégis sikerül kitartani, az a munka jutalmul szolgál. A nehézségeket a szeretet és a kitűzött cél szem előtt tartása oszthatja el. Mindezek gyökere és gyümölcse az emberbe vetett hit (Subosits – Göllész, 1992, 184), amely a kapcsolatrendszerben kifejeződő kölcsönös szolgálat által a lelki erő további forrása: „ki ki a maga helyén azt csinálván, ami neki s másoknak hasznos” (Comenius, 1930 [1650], 5).

A társas összehangolódás értéke Comenius szavai nyomán abban is megmutatkozik, ahogyan kiemeli: a tehetségesnek tekintett diákokra érdemes rábízni társaik tanítását. A gyengébb képességű diáktársak előtt a jó példa a gyengébb jellem

lelki erősítéseként is szolgál (Vitéz, 2019, 11), a tanítói szerepbe kerülő diák számára pedig szintén értéket jelent a tananyaggal való újabb foglalkozásának lehetősége, hiszen akár új összefüggésekre is rátalálhat eközben.

Comenius hitt abban, hogy a világ dolgai megjobbíthatók, ehhez bizalommal legyünk tanítványaink iránt: ha úgy tekintjük őket, mint a jövő letéteményeseit, azzal megsegíthetjük valódi kibontakozásukat (Subosits – Göllész, 1992, 184). A tehetség kiművelésének, a lélek formálásának teljességéhez egyúttal erkölcsi erények fejlesztése is alapjaiban kapcsolódik: Comenius nyomán többek között mértékletességre, engedelmességre, igazmondásra, szeretetre, másokkal való türelemre, udvariasságra szükséges nevelni leginkább. Lényeges a kétkezi munka megbecsülése és a szerénység (Pukánszky, 2013, 47–48), továbbá a béketűrés, az adakozás, a hűség és a hit (Vitéz, 2019, 23), mint a legjobb képességek kibontakozásának közvetlen forrásai.

A tehetség pedig ott rejlik mindenkinben, egyszerre érték és felelősség, elmélyülés és kibontakozás. Hálás lehet, aki megtapasztalja lelki erőforrásait, s „aki hálás, az valaki másnak, másoknak ezzel ad valamit” (Hézszer, 2019, 149).

Comenius, a nemzetek nevelője célul tűzte ki, hogy tanítványainál nemcsak a mentális, intellektuális előrehaladást segíti elő, hanem egyfajta lelki többletet is munkál (Tóth, 2021, 9). Hittel és keresztyén reménységgel gondolt ő és gondolhat azóta is a hívő pedagógus a diákjaira, hogy a tanítás, ismeretátadás folyamata során a Szentlélek láthatatlan, de mégis hosszú távon érezhető, változást hozó munkája megnyilvánulhat az oktatási térben.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Bagdy Emőke (2022): *Az eltűnt remény nyomában. Kapaszkodók nehéz időkre*. Budapest, Kulcslyuk Kiadó, ISBN: 978-615-6471-06-2.
- Comenius, Johannes Amos (1990 [1623]): *A világ útvesztője és a szív paradicsoma*. 2. kiadás, Budapest, Bibliaiskolák Közössége, ISBN: 963-7427-00-7.
- Comenius Ámos János (1930 [1650]): *A lelki tehetségek kiműveléséről*. ford. Gulyás József. In: Magyar Pedagógia, XXXIX. évf., 1–2. sz., 1–10. és 131–147., ISSN: 0025-0260.
- Hézszer Gábor (2019): „... de hát örültem ...” Tünődések a köszönetről, a háláról és az örömről. In: Baráth Béla Levente – Fekete Károly – Kis Klára (szerk.): *Ősztönző lelkiség. Tanulmányok Bodó Sára 60. születésnapja alkalmából*. Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 147–151., ISBN: 978-615-5853-15-9.
- Lehoczky Mária Magdolna (2021): *A nyájas módszerről világjárvány idején. Comenius emléknapiára*. In: Katedra – a szlovákiai magyar pedagógusok és szülők lapja, XXVIII. évf., 7. sz., 15–17., ISSN 2729-9066.
- Pukánszky Béla (2013): *Pedagógiai eszmétörténet*. Budapest, Gondolat Kiadó, ISBN: 978-963-693-228-2.
- Pukánszky Béla – Németh András (1996): *Neveléstörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., ISBN: 963-18-8816-9.
- Rohály János (2004): *Az Édentől a szív paradicsomáig*. In: Új Pedagógiai Szemle, 54. évf., 2. sz., 102–110.
- R. Várkonyi Ágnes (2011): *Comenius, a nemzetek tanítója*. In: Zempléni Múzsá, 11. évf., 3. sz., 22–26.
- Subosits István – Göllész Viktor (1992): *A testi és a lelki képességek fejlesztésének gondolata Comenius pedagógiájában*. In: Gyógypedagógiai Szemle, 20. évf., 3. sz., 180–185.
- Szászi Andrea (2012): *Egyéniségre hangolva: Utak, módszerek, ötletek a sokrétű intelligencia segítségével*. In: Magyar Református Nevelés, 2. sz., 6–22.
- Szenczi Árpád (2012): *Az ember természete – természetes(en) nevelés. A reformpedagógia egy lehetséges reformja*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, ISBN: 978-963-9808-41-6.
- Tóth Krisztián (2021): *Comenius gyermekképe és pedagógiai öröksége*. In: Szolgatárs, 30. évf., 2. sz., 6–11.
- Vitéz Ferenc (2019): Mindeneket megérteni, cselekedni, kimondani – igazán. A „tehetség” indirekt (és erkölcsi) értelmezése Comeniusnál, különös tekintettel az Orbis pictusra. In: Földy Ferenc – Kovács Dániel – Toma Kornélia (szerk.): *Comenius és a tehetség*. Bibliotheca Comeniana XXI. Sárospatak, 9–32. ISSN: 0237-6024.

